

FOLKEKIRKEN

HÅNDBOG FOR BEREDSKABSPRÆSTER
FOLKEKIRKENS KATASTROFEBEREDSKAB

INDHOLDSFORTEGNELSE

I	Forord	4
II	Standardhandleplan	6
	a. Standardhandleplan for beredskabspræster	
	b. Standardhandleplan for ad hoc-tilkaldte præster	
	c. Standardhandleplan for den alarmeringsansvarlige præst	
	d. Pressekontakt	
III	Almindelige krisereaktioner	15
	a. 6-timers vinduet	
	b. Reaktionen hos voksne	
	c. Reaktionen hos børn	
	d. To-sporsmodellen	
IV	Sjælesorg i krig, kriser og katastrofer	20
	a. Sjælesorg ved voldsomme hændelser	
	b. Sjælesorg i forbindelse med selvmord	
	c. Professionel hjælp	
V	Ritualer	31
	a. Andagtsrum	
	b. Andagter efter behov	
	c. Mindegudstjenester	
VI	Forslag til bønner, tekster og salmer	35
	a. Bønner	
	b. Bibelord til trøst	
	c. Forslag til salmer	

INDHOLDSFORTEGNELSE

VII	Alarmering af Folkekirkens katastrofeberedskab (FKK)	45
VIII	Beredskabspræstens opgave	47
	a. Ledende beredskabspræst og stedfortræder	
	b. Beredskabspræsterne	
	c. Udlandsberedskabspræsterne	
	d. Politikontaktpræsternes rolle	
	e. Dødsbud/underretninger	
IX	Kontakt til andre religioner og kirkesamfund	56
X	Åbne kirker	63
	a. Vejledning	
	b. Praktiske overvejelser og handleplan	
XI	Liturgiske tekster og bønner på engelsk, tysk og fransk	67
XII	Regelgrundlag	73
	a. Cirkulære om FKK	
	b. Ad hoc-tilkaldte præster	
	c. Principper for krisestøtte	
	Litteraturliste	84
	Egne noter	89

Denne håndbog er tænkt som en håndsækning til beredskabspræster og andre præster, der tilkaldes i forbindelse med en katastrofe eller større ulykke, og kan samtidig bruges som en kort orientering om Folkekirkens katastrofeberedskab.

Håndbogen er udarbejdet af en "liturgigruppe" nedsat af følgende repræsentanter for beredskabspræsterne i landets fem regioner: Jens Kristian Kristiansen fra Region Nordjylland, Helle Rørbæk Hørby og Henning Nielsen fra Region Midtjylland, Charlotte Thea Gade fra Region Syddanmark, Pia Pape og Ulla Thorbjørn Hansen fra Region Sjælland og Susanne Worm Steensgaard fra Region Hovedstaden.

Denne reviderede udgave af håndbogen er blevet udvidet med et lille afsnit om pressehåndtering, nogle sider om sjælesorg ved selvmord og et kort afsnit om den nyeste sorgmodel – "to-sporsmodellen".

Håndbogen kan findes på:

www.folkekirken.dk/beredskab

Forslag til rettelser eller tilføjelser fremsendes til en af de ledende beredskabspræster (LB).

Slagelse 2019

Ulla Thorbjørn Hansen (*ansvarshavende redaktør*)
Ledende beredskabspræst, Region Sjælland
Folkekirkens katastrofeberedskab

"Jeg er vis på, at hverken død eller liv eller engle eller magter eller noget nuværende eller noget kommende eller kræfter eller noget i det høje eller i det dybe eller nogen anden skabning kan skille os fra Guds kærlighed i Kristus Jesus, vor Herre."

Rom 8,38-39.

A | STANDARDHANDLEPLAN FOR BEREDSKABSPRÆSTER

1. Ved alarmering

Ved alarmering skal du gøre følgende:

- Underret dine nærmeste.
- Underret din provst, så der kan sættes afløsere ind på opgaver, der skal løses inden for de nærmeste døgn.
- Overdrag andre presserende opgaver (*børnepasning etc.*) til andre.
- Omstil om nødvendigt din telefon til en kollega.
- Pak nødvendig bagage til brug for de næste timer. Medbring f.eks. toiletsager, kiks, drikkevarer, chokolade, ekstra tøj (også til udendørs brug), Bibel, salmebog, ritualbog, evt. Bedemændenes Kontordagbog, telefonliste over katastrofeberedskabet og mobiltelefon med oplader.
- Medbring legitimation (*id-kort*) og vest. (*Ifør dig beredskabsskjorten*).

2. Under indsatsen

- Meld dig hurtigst muligt til din kontaktperson/ indsatslederen på det angivne mødested.
- Opsøg den indsatsgruppe, du er tilknyttet.
- Ifør dig indsatsholdets evt. vest/dragt med tydelig angivelse af navn og profession (*præst*).

- Opsøg og modtag briefing om hændelsens art, omfang og de foreliggende opgaver.
- Opret din egen logbog, og notér vigtige hændelser og aftaler med dato, tid, art og implicerede personer
- Hold dig til og løs så vidt muligt den opgave, du får tildelt.
- Udvis fleksibilitet, arbejd for konstruktive løsninger på evt. uforudsete problemer.
- Respektér andres faglighed og opgaveløsning. Vær parat til at overlade opgaver til andre, der bedre kan løse dem.
- Under indsatsen er du undergivet ledelsen i krisecentret eller på skadestedet. Hvad angår kirkelige forhold, er du undergivet LB. Rådfør dig med den relevante ledelse i tvivlsspørgsmål.
- Orientér den relevante ledelse om iagttagelser og forhold, der kan have betydning for de beslutninger, ledelsen må tage.
- Afklar, om der er dækning bag, også økonomisk, før du lover noget.
- Vejled om muligheden for senere at få hjælp fra egen sognepræst.
- Udtal dig ikke til pressen på ulykkesstedet eller efterfølgende, men henvis til indsatsledelsen, en evt. udpeget særlig pressetalsmand eller LB.
- Overhold din tavshedspligt!

- Sørg for med jævne mellemrum at trække dig tilbage og få mad og hvile.
- Efter nogle timer bør du afløses af andre og gå hjem. Hvis andre ikke er opmærksomme på det, bør du selv kontakte den relevante ledelse herom (*herunder LB*).

3. Efter indsatsen

- Vær forberedt på, at du i en periode vil føle dig meget træet, evt. deprimeret og have svært ved at finde dig selv i den historie, der bliver fortalt om hændelsen.
- Undlad at bidrage til en oppisket stemning, herunder til jagten på syndebukke.
- Aftal med din provst, hvordan du får hvilet ud, erstattet evt. mistede fridage og kommer til kræfter igen.
- Lav en opgørelse over dine evt. udgifter og send til LB. Send en rejseopgørelse ad tjenestevejen.
- Deltag i evalueringen af forløbet med indsatsledelsen efter de fastsatte retningslinjer.
- Medvirk til, at forløbet evalueres i regi af det folkekirkelige katastrofeberedskab efter de fastsatte retningslinjer.
- I fornødent omfang vil der blive afholdt møder for de implicerede i indsatsen, for at de kan tale tingene igennem. Det er vigtigt, at du deltager heri.

B | STANDARDHANDLEPLAN FOR AD HOC-TILKALDTE PRÆSTER

Du er indkaldt for at bistå det kirkelige katastrofeberedskabs beredskabspræster i en situation, hvor der mangler ekstra ressourcer i beredskabet. Selv om du ikke har modtaget beredskabspræsternes efteruddannelse, forventes det, at dine erfaringer som sognepræst er til stor nytte i situationen.

I videst muligt omfang bør du søge råd og vejledning hos en beredskabspræst, som du om muligt vil blive knyttet til. Såfremt du er indkaldt til at være del af et kriseteam, er du undergivet ledelsen af den krisepsykiatriske indsats (*KOP*) – og, hvad det specielt kirkelige angår, den ledende beredskabspræst (*LB*). Du bør om nødvendigt søge råd og vejledning hos LB.

Inden du går i gang med opgaven, du er indkaldt til, skal du sætte dig ind i standardhandleplan for beredskabspræster.

Med åbne sår kommer vi til dig, Gud.
Vi kommer med vores vrede
og alt det, der er ødelagt.
Tiden er gået i stå,
og vi ser ingen vej og ingen retning.
Vi går i et farveløst og forvrænget landskab.
Intet er mere, som det var.
Så mange er døde.
Så mange er sårede.
Så mange har mistet.
Vi beder for enhver der er ramt
af det forfærdelige der er sket.
For alle hvis liv er blevet til sorg
og frygt og savn.

Indledningskollekt fra gudstjenestens bønner II.

C | STANDARDHANDLEPLAN FOR DEN ALARMERINGSANSVARLIGE PRÆST

1. Etablér journal: dato og startklokkeslæt

2. Notér følgende:

- Opkaldstidspunkt.
- Navn, funktion og telefonnummer på den, som ringer (*ansvarlig forbindelsesperson*).
- Navn, funktion på vaghavende beredskabslæge (*den, som du skal referere til*).
- Hvad, hvor, hvornår, hvor mange tilskadekomne (*hvad kan vi vente at få at se?*).
- Opsamlingssted/krisecenter (*adresse eller kortreference, telefonnummer*).
- Kontaktperson på stedet (*navn evt. direkte telefonnummer*).
- Hvor mange præster skønnes det, at der er brug for?
- Foreløbig tidsvurdering (*hvor længe vil centret være etableret?*).

3. Alarmering af beredskabspræster

OBS! Send altid mindst to af sted.

Nærmeste beredskabspræster tilkaldes. Orientér dem grundigt, og bed dem notere ned: når, hvad, hvor, hvorledes, hvor længe, alt hvad vi har under pkt. 2.

Bed om tilbagemelding, så snart præsterne er nået frem (*mobiltelfonnummer*). Bed om situationsmelding senest efter to timer på stedet vedr. yderligere behov. Fortæl, hvornår der kan forventes afløsning (*maks. 4 timer*). Bed dem ringe, når de er hjemme igen.

4. Kontakt til sygehuspræsten

Hvis opsamlingssted/krisecenter er på hospital, orienteres hospitalspræsten straks ved tilkald. Hvis du får besked om, at alvorligt sårede flyves til et bestemt hospital, bør du også orientere sygehuspræsten på det pågældende sygehus. Se: www.folkekirken.dk/folkekirken-arbejder/paerster-med-saerlige-opgaver/sygehuspraesten/find-en-sygehuspraest

5. Orientér biskoppen og dine kollegaer

Kontakt de øvrige ledende beredskabspræster og din biskop/dine biskopper i den/de berørte regioner og orientér om indsatsen. Kontakt samtidig egen provst evt. kollega om egen vagt (*og evt. behov for vikardækning*).

6. Under indsatsen

- Organisér vagtplan for præsterne.
- Tal med den lokale sognepræst i det berørte område (*vedr. evt. mindeandagt og åben kirke*).
- Orientér biskoppen.

- Hold kontakt med beredskabslægen om indsatsens varighed og orientér om evt. andagt.

NB! Den alarmeringsansvarlige er presseansvarlig i samråd med biskoppen i det berørte stift.

7. Efter indsatsen

- Vær opmærksom på evt. behov for samtale/supervision af udsendt beredskabspræst/ad hoc-præst.
- Meddel de øvrige LB'er og beredskabspræster, at indsatsen er afsluttet.
- Skriv rapport til biskoppen/biskopperne.

D | PRESSEKONTAKT

Af beredskabshåndbogens afsnit VIII vil det fremgå, at det er biskoppen eller – efter aftale med biskoppen – den ledende beredskabspræst i den berørte region, der som øverst ansvarlig varetager den folkekirkelige kontakt til pressen.

Ingen fra et udrykningsteam må udtale sig til pressen, hverken på ulykkesstedet eller efterfølgende. Der henvises til indsatsledelsen, en evt. udpeget særlig presse-talsmand eller den ledende beredskabspræst. Hvis der skal komme udtalelser fra det psykosociale beredskab så er det som udgangspunkt hospitalsledelsen, der udtaler sig.

Ved tvivlsspørgsmål under selve indsatsen kontaktes formanden for det Fælles Forum for de ledende beredskabspræster. For kontaktoplysninger på denne og andre af de ledende beredskabspræster.

Se: FKK's hjemmeside: www.folkekirken.dk/beredskab

A | 6-TIMERS VINDUET

Meget ubehagelige og farlige situationer kan gøre kroppens alarmsystem overfølsomt. I værste fald kan man udvikle det, som kaldes Post Traumatic Stress Disorder (*PTSD*) – med risiko for, at ens livsmuligheder reduceres.

Hvis man i de første timer efter oplevelsen bruger meget af tiden på at tænke på og tale om, hvor forfærdeligt det har været, er der risiko for, at oplevelsen "sætter sig fast" i alarmsystemet. Søvn inden for de første seks timer kan medvirke til, at alarmsystemet bedre husker det forfærdelige – fordi oplevelser fæstnes i vores langtidshukommelse, mens vi sover.

Der er seks meget simple forholdsregler i de første 6 timer efter en akut krisesituation, som kan forebygge udviklingen af overfølsomhed i hjernens alarmsystem og dermed reducere risikoen for PTSD:

- Vær så vidt muligt et trygt sted sammen med trygge personer
- Udvis beroligende og omsorgsfuld berøring
- Sørg for smertebehandling (*af tilskadekomne*)
- Tal om fakta omkring det, som er sket (*god og sammenhængende information*), men pas på

med at tænke på og tale for meget om, hvor forfærdeligt det var

- Gør noget – simple praktiske handlinger, som flytter opmærksomheden til noget andet
- Lad være med at sove i de første 6 timer – og undgå sovemedicin

B | REAKTIONER HOS VOKSNE

Når man har været udsat for en voldsom hændelse, som vil chokere ethvert menneske, er det normalt, at der i den efterfølgende tid kan opstå en række reaktioner. Der er altså tale om normale reaktioner på unormale hændelser. De mest almindelige psykologiske og kropslige reaktioner er:

- Uro og rastløshed
- Angstreaktioner, ofte ledsaget af reaktioner som rysteture, svedeture, hjertebanken
- Gentagne tanker om og genoplevelse af det, der er sket (*både dag og nat*)
- Følelse af uvirkelighed/tomhed
- Søvnvanskeligheder og mareridt
- Opstemthed/initiativløshed
- Selvbebrejdelser/skyldfølelse
- Vrede/irritabilitet/grådlabilitet

- Træthed/koncentrations- og hukommelsesbesvær
Hovedpine/appetitløshed/muskelspændinger

De nævnte reaktioner kan optræde med vekslende styrke over en periode på ca. otte uger.

Hvad kan man selv gøre?

Erfaringsmæssigt har det vist sig, at reaktionerne vil aftage, efterhånden som man får talt hændelsen igennem igen og igen med venner, familie, naboer eller kollegaer.

Hvis man har mulighed for at møde andre mennesker, som har været med i den samme hændelse, er det værdifuldt at tale sammen om, hvad der er sket, og hvilke reaktioner man har haft.

I visse tilfælde kan det være nødvendigt at rådføre sig med egen læge med henblik på evt. videre behandling.

NB! Efter voldsomme hændelser er opmærksomheden og reaktionstiden som regel påvirket: Man kan reagere anderledes, end man plejer, i trafik og daglige gøremål.

C | REAKTIONER HOS BØRN

Børn har behov for at få ordentlig besked – kort og enkelt – om, hvad der er sket, og hvad der skal ske. Børn skal så vidt muligt have kendte voksne omkring sig i belastende situationer.

Børn er meget tilbøjelige til at tage ”hensyn” til de voksne, f.eks. hvis de voksne er kede af det. Det kan føre til, at børnene ikke spørger, men i stedet drager deres egne – måske forkerte – slutninger.

Når barnet åbner for samtalen, er det vigtigt at udvise parathed til at indgå i samtalen, uanset hvilket sted eller tidspunkt barnet måtte vælge.

D | TO-SPORSMODELLEN

I bogen *At forstå sorg*, Mogensen Roesgaard, Jesper og Engelbrekt Preben (2015), findes der en gennemarbejdet liste over almindelige reaktioner i sorgperioden.

De senere år har forståelsen af sorg efterhånden ændret sig. I stedet for alene at tale om faser, så taler man i dag om en to-sporsmodel. Her opleves det som noget helt naturligt, at den sørgende bevæger sig frem og tilbage mellem to rum – sorgens rum og glædens rum. Sorgprocessen bevæger sig i en vekselvirkning

mellem to spor, det tabsorienterede spor og det genoprettende spor.

Pointen i to-sporsmodellen er, at den sørgende lever i begge spor eller begge rum samtidig og skiftevis – svingende som et pendul – mellem det tabsorienterede spor og det reetablerende spor. Der er tale om en vekselvirkning, hvor det ikke, ifølge to-sporsmodellen, handler om, at båndet skal brydes til den, man har mistet. Det handler snarere om, at man skal omforme det og erfare den betydning som relationen har i det liv, som leves nu, hvilket også giver rum til store forskelle i vores måde at sørge på.

For mere information om to-sporsmodellen henvises til den nyeste litteratur om sorg.

A | SJÆLESORG VED VOLDSOMME HÆNDELSER

Din opgave som beredskabspræst eller sognepræst, tilkaldt i forbindelse med en voldsom hændelse, er at yde sjælesorg i en kaotisk situation. Den består i at yde alle mulige former for medmenneskelig hjælp for at skabe størst mulig tryghed og ro hos dem, der er ramt af katastrofen.

Det handler primært om at være tilgængelig, nærværende, rummelig, professionel og menneskelig. Du skal gøre dig klart, at du ikke ved, hvad du skal møde. I situationen skal du være lyttende og medfølelse. Du skal holde dig fra at dømme eller konkludere på det, der sker. Det gælder både konkret og teologisk.

Samtalen handler om det, som det ramte menneske ønsker at tale om. Trøsten ligger primært i nærværet og villigheden til at være der på den måde, som den ramte har brug for.

Der er tre punkter at hæfte sig ved:

1. At skelne mellem egne og andres følelser.
2. At kunne rumme ambivalens.
3. At virkeligheden er, som det enkelte menneske føler, den er.

De personer, der er berørt af katastrofen, har som regel ikke brug for at få teologiske forklaringer; de har primært brug for at give udtryk for deres tanker og følelser. I en situation præget af chok og fortvivlelse er der brug for menneskeligt nærvær og rummelighed i forhold til de tanker og reaktioner, der måtte komme hos den enkelte.

Man skal som præst ikke forsøge at forklare Guds mening med ulykken; vi må selv tænke Guds nærvær ind i tanken om, at Gud i Kristus lider med os. Det er med andre ord meningsløst at lede efter "Guds hånd" i katastrofen eller ulykken. For ulykker synes at ramme tilfældigt.

Vi kan ikke kigge Gud i kortene, men vi tror på, at Gud er der midt i mørket sammen med alle fortvivlede, og vi kan alle råbe: min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig? For enhver sjælesørger er det dog samtidig værd at huske på, at i råbet fra den Gud, der råber i angst fra korset, fra den menneskelige afmagts sted, ligger implicit også ordene "han greb ind" (*Salme 22*).

Det betyder ikke, at livet går op, og at alt så pludselig med den indsigt ser lysere ud, men det giver os et håb om, at selv i magtesløsheden er Gud med os.

Det er med andre ord vigtigt at holde fast i en teologi, der ikke græder med de grædende i en form for desillusioneret resignation, men græder med de grædende i en overbevisning om, at også i ubegribeligheden og i lidelsen, i oplevelsen af meningsløsheden er Gud til stede med sit nærvær og sin kærlighed. For "Intet ... kan skille os fra Guds kærlighed i Kristus Jesus, vor Herre" (*Rom 8,39*).

Det betyder ikke, at vi dermed skal falde for fristelsen til at modsige det lidende menneskes (*eller vor egen*) oplevelse af Guds skjulthed i et forsøg på at forsvare Gud. Ved at gøre det kan man paradoksalt nok komme til at låse vedkommende (og sig selv) fast i et destruktivt og umiddelbart lighedstegn mellem Guds kærlighed og livets lyseste sider (*Andersen 2015:152*).

Fleksibilitet i tilgangen til mennesket er empirisk bevidnet som betydningsfuldt; det er derfor vigtigt, at du selv tænker på muligheden af forskellige menneskelige reaktioner og forskellige gudsbilleder, hvis det skulle komme på tale.

Region Hovedstadens præster har i september 2013 været i New York på studietur. Kopi af rapport fra studieturen kan fås ved henvendelse til en af landets beredskabspræster.

"Helt konkret kan beredskabspræsten være den, der skriver navnene ned på folk, der er på et opsamlingssted, eller den, der går rundt og skænker kaffe og uddeler vand. Et ærinde, der samtidig giver mulighed for at komme i kontakt med folk og spørge, om der er noget, de har brug for".

*Beredskabspræst, Lars Kruse,
Kristeligt Dagblad 16.10.2013.*

Husk de 4H'er

Hold af

Hold om

Hold ud

– og om nødvendigt:

Hold mund!

B | SJÆLESORG I FORBINDELSE MED SELVMORD

Tab ved selvmord har en akut chokfase, som ligner reaktioner ved katastrofemændelser. Man skal med stor ro guide efterladte gennem de praktiske ting, der skal ske (heriblandt politiets indblanding, at afdøde ikke må frigives til familien og gøres i stand, før et evt. retslægeligt syn, evt. nødvendigheden af at skulle identificere afdøde), og man skal vide, hvor man kan få rådgivning, når der kommer spørgsmål som: Hvad skal jeg fortælle børnene? Og skal børnene se den afdøde? – for her findes ikke entydige svar.

Børn ville kunne deltage i hele forløbet, der kan dog være problematikker og særlige udfordringer, der kan hindre dette, men som udgangspunkt er det væsentligt at børnene inddrages og ikke synes, de er "sat udenfor døren" i den vigtige del af sorgbearbejdelsen.

Præsten kan sikre kontakt til netværk, der kan tage over i forhold til lavpraktik, evt. børn og yderligere information. Præsten kan som person være afgørende i forhold til at gøre efterladte opmærksom på følgende:

- At selvmordstab er anderledes end andre tab.
- At efterladte kan/skal få hjælp specifikt rettet mod deres tab (henvis f.eks. til NEFOS tlf. 6312 1226)
- At det er vigtigt at inddrage evt. børn lige fra begyndelsen.
- Psykoedukation i forhold til forventelige reaktioner
- Psykoedukation udfoldet til de forskellige familiedlemmer, fordi netop selvmord sætter nogle særlige relationsspecifikke dagsordner.
- Viden om, hvorledes man forhindrer ophobning af selvmord i familien ved at fremme kommunikationen og tale åbent med børn og unge.
- Kontakt til netværk og ressourcer, sorggrupper i lokalsamfundet, der kan være løbende støtte for den selvmordsramte familie i lang tid fremover.

Ligeledes kan præsten have en vigtig rolle i at ledsage efterladte (inkl. børn), når de skal se afdøde (og præsten kan sikre sig, at rammerne er sat med omhu og ro).

Det er fundamentalt: "ikke give slip på en efterladt efter selvmord, før en anden fagperson har taget over". Læs evt. mere om emnet i bogen *I selvmordets kølvand* af Horneman Kragh & Fleischer som udkommer på forlaget Eksistensen 2019.

- Det første år er som regel (mere eller mindre) kaotisk.
- Både fysiske og psykiske reaktioner i varierende styrke kan forventes.
- Krop og sind er pressede og stresshormoner udløses, der kan bevirke:
 - Nedsat hukommelsesevne
 - Manglende evne til at koncentrere sig
 - Kortere lunte og hyppigere irritationsudbrud
 - Støjoverfølsomhed, flashbacks, mareridt, koks i søvnrytmen
 - Et nedsat immunforsvar med forskellige infektioner til følge
 - Koks i spisemønstre, enten for meget eller for lidt, kan udmønte sig lidt som ved spiseforstyrrelser
 - Fornemmelsen af at være i en boble – og mistet tidsfornemmelse
 - Manglende kontrol over egne reaktioner
- To-spørsmødelien kan være en nyttig ramme at se sig selv i, når de mange psykiske og fysiske reaktioner synes at tage styringen i ens liv.

C | PROFESSIONEL HJÆLP

Både børn og voksne kan få brug for professionel hjælp og støtte, hvis reaktionerne på hændelsen bliver for belastende eller langvarige. Man kan så henvende sig til egen læge. Hospitaler med psykiatrisk skadestue kan kontaktes af alle borgere i regionen uden henvisning. Og over hele landet findes hospitalspræster, der står til rådighed for samtaler. Se: www.folkekirken.dk/folkekirken-arbejder/praester-med-saerlige-opgaver/sygehuspraesten/find-en-sygehuspraest

De visiterende psykiatriske modtagelser har åbent døgnet rundt.

Se: www.psykisksaarbar.dk/psykiatriske-skadestuer

Der er flere kommuner, som har tilbud til personer, der har været udsat for voldsomme hændelser.

Man kan også rette henvendelse til den lokale sognepræst. Se: www.sogn.dk Flere kirker rundt om i landet har tilbud om sorggrupper.

Se: www.sorggrupperifolkekirken.dk

På Folkekirkens digitale portal – sjælesorg.nu – kan enhver få gratis, anonyme sjælesorgssamtaler med en præst.

Ved selvmord

Når døden indtræffer som følge af selvmord, har de efterlevende behov for speciel hjælp. Uddannede fagfolk yder rådgivning og støtte gennem et individuelt samtaleforløb. Børnefamilier og dårliggående kan få besøg i eget hjem. Hjælpen er gratis, og der er ingen ventetid. NEFOS kontaktes på tlf. 63 121 226 eller pr. mail: kontakt@nefos.dk. Som fagperson kan du altid få sparring og rådgivning. Se: www.nefos.dk

Når efterlevende efterspørger kontakt med andre, der har prøvet det samme, er Landsforeningen efter selvmord en mulighed. Her er især det sociale fællesskab og accept det bærende element. Kontakt pr. tlf. 70 474 212. Se: www.efterladte.dk

Især om aftenen og natten kan selvmordstanker, sorgen eller angsten føles særligt tyngende for de efterlevende. Der er hjælp at hente anonymt på Livsliniens rådgivning tlf. 70 201 201. Se: www.livsline.dk

Vor Fader,
du som er i himlene!
Helliget blive dit navn,
komme dit rige,
ske din vilje
som i himlen således også på jorden;
giv os i dag vort daglige brød;
og forlad os vor skyld,
som også vi forlader vore skyldnere,
og led os ikke ind i fristelse,
men fri os fra det onde.
For dit er Riget og magten og æren i evighed!
Amen.

Ritualets betydning

Ritualerne i en katastrofesituation hjælper til at give **struktur** i det kaotiske og bryder tavsheden, når vi mangler ord. De menneskelige følelser og frustrationer rummes i ritualer, hvor der er plads til både frygt og lettelse. Ritualer er noget vi *gør*, og noget vi *gør sammen*. Man kan derfor stå blandt mange fremmede mennesker og opleve et fællesskab i ritualer.

Der er en **genkendelighed** i ritualer, som kan give et helle midt i alt det ukendte og uforudsigelige. Fadervor og Velsignelsen genkendes og formidler tryghed. Ved at gentage en lille andagt på bestemte tidspunkter, eller når noget nyt sker, kan man være med til at give struktur i den lange ventetid. Lystænding vil som regel være en god ting.

A | ANDAGTSRUMMET

Et fristed. Et hvilested. Et "beskyttelsesrum". Andagtsstedet etableres i udkanten af opsamlingsstedet/venteområdet. Stedet skal afgrænses og skjermes. Det er et sted, hvor man kan være sig selv, være sammen med andre eller være sammen til en fælles andagt. Fremskaf bord og gerne en dug, et kors og elektriske bloklys. Der lægges en eller to gæstebøger frem, hvor folk kan skrive egne tanker og bønner.

B | ANDAGTER EFTER BEHOV

Andagter på skadested, venteplads, hospital m.v. (afholdes og arrangeres efter behov). Der kan være tale om en andagt hver time eller en andagt, når der er sket noget nyt for den enkelte familie eller for alle.

Forslag til andagt

Velkomst/introduktion ved præsten:

Vi vil nu holde en lille andagt.

Hilsen: Guds fred være med jer!

Tekst (*korte tekster evt. efterfulgt af kort tale/refleksion*)

Bøn (*se eksempler på bønner på de følgende sider*)

Stilhed

Fadervor

Velsignelse

Evt. salme

Lystænding

C | MINDEGUDSTJENESTER

Mindegudstjeneste kan afholdes, når der er mange berørte fra det pågældende sted. Der kan også være tale om en solidaritetsgudstjeneste i anledning af ulykker i udlandet. Efter gudstjenester bør der finde en debriefing sted for præster og andre medvirkende (*ansatte såvel som frivillige medarbejdere*).

Mindegudstjeneste

Musik, mens folk samles (*svarende til situationen*)

Ringning

Velkomst

Præludium

1.salme

Tale ved præst eller anden relevant repræsentant om situationen

Bøn

2.salme

Tekstlæsning evt. med refleksion

Bøn evt. med navneoplæsning

3.salme

Evt. trosbekendelsen

Fadervor

Velsignelse

Postludium

Lystænding (*Erfaringen viser, at lystænding kan tage lang tid alt efter, hvor mange der deltager i gudstjenesten; derfor kan lystænding med fordel placeres efter selve gudstjenesten*)

Evt. fremlæggelse af mindebøger

Ved mindegudstjenester kan man bruge bønner ved katastrofe og terror fra "Gudstjenestens Bønner II".

A | BØNNER

Bønner kan bruges som afslutning på samtale.

Elementer i bønnen

Benævn og beskriv situationen.

Vær til stede sammen i det, der er sket.

Spørg efter Gud

Situationens uoverskuelighed giver umiddelbart følelsen af Guds fravær og kalder på Guds hjælp.

Lad fremtiden være Guds ansvar.

Fællesskabet

Vi er her sammen.

Vi skal bære det sammen, vi ikke kan bære alene.

Dem vi savner og er bekymrede for.

Herunder evt. forbøn i stilhed.

Tak for den hjælp, som andre yder

Bøn for hjælpepersonalet.

Gud, vi er rystede.

Vi beder dig:

Giv os tro på, at fremtiden er i dine hænder.

Amen.

Gud, som et lyn fra en klar himmel
er dagligdagen forandret og væk.

Ulykken er sket.

Hør vores bøn.

Se til den, der har mistet.

Se til den, der har tændt et lys her
og lagt friske blomster.

Trøst og styrk os

så vi kan bære

at være til

og være til for hinanden.

Indledningskollekt fra gudstjenestens bønner II.

Eksempler på bønner til brug ved andagter

Herre, vi er samlet her i klage og bøn.

Vi forstår ikke det, der er sket.

Vi føler os magtesløse og fortvivlede.

Se vore tårer.

Hør vore råb!

Lyt til vor klage!

Hjælp os i vor nød!

Amen.

Gud, vi kommer til dig i angst og utryghed,
sorg og fortvivlelse.

Se til os i vor nød!

Hør vor klage og vor bøn.

Gud, vær du hos os
og dem, vi lige nu savner/er bekymrede for.
(stilhed)

Gud, vi beder for alle dem, der gør en indsats for at
hjælpe.

Giv styrke, kraft og mod til at klare de svære og
vanskelige opgaver.

Gud, hør os, når vi nu sammen beder Fadervor:
Fadervor ...

Gud,
ventetiden føles ubærlig.
Vi forstår ikke,
hvordan alt dette kunne ske.

Nogen arbejder hårdt på at gøre noget,
vi står her og kan intet gøre, vi må bare vente.

(situationsbestemt bøn, fri bøn eller stilhed)

Gud,
vi er her sammen.
Vi er bange, fortvivlede, ulykkelige.
Alt er kaos omkring os.
Vi har brug for styrke og mod i disse vanskelige timer.

Hør os, når vi nu hver især beder vores egen
stille bøn til dig.
(stille bøn)

Herre, hør vor bøn.
Lad os sammen bede Fadervor:
Fadervor ...

Korte bønner

Gud, vi kan ikke få øje på dig
i dét, der er sket.

Vi beder dig:

Vær hos os og hjælp os!

Amen.

Gud, alt er kaos omkring os.

Vi er ved at miste modet.

Hjælp os til at holde ud.

Amen.

Vær med os, der må vente i usikkerhed og uvished

– og vær med vore kære.

Giv os alle udholdenhed til at håbe og vente.

Lad os mærke, at vi ikke er alene.

Amen.

Gud, giv os lys,

så vi kan se,

at vi ikke er alene i dette mørke!

Gud, giv os lys,

så vi finder vejen frem i dette kaos.

Amen.

Bøn for os selv og andre i hjælpearbejdet

Gud, vær hos os, som skal gøre tjeneste her i dag.

Velsign vores arbejde, så vi kan være her og hjælpe
dem, der har behov.

Giv os mod, kraft og styrke til den opgave,
vi ikke kender omfanget af.

Styrk vores fællesskab og giv os tillid til,
at vi kan bære byrden og ansvaret i den fælles opgave.

Giv os overblik og beslutsomhed, og hold os altid fast
i omsorgen for den enkelte.

Amen.

Gud, vær med dem, der netop nu gør alt, hvad de kan
for at redde liv.

Læger, sygeplejersker, politi, redningsfolk og andre,
der gør en indsats.

Styrk dem og støt dem i den svære opgave, de har fået
– giv dem overblik, beslutsomhed og omsorg for dem,
de har ansvar for.

Amen.

B | BIBELORD TIL TRØST

”Fra det dybe råber jeg til dig, Herre.
Herre, hør mit råb,
lad dine ører lytte til min tryglen”.
– *Salme 130 v. 1-2*

”Jeg råber højt til Herren,
jeg beder Herren om nåde.
Jeg udøser min klage for ham,
fortæller ham om min nød.
Når mit mod svigter,
så kender du min sti.
På vejen, hvor jeg går,
sætter de fælder for mig.
Jeg råber til dig, Herre,
jeg siger: Du er min tilflugt,
min lod i de levendes land.
Lyt til min klage,
for jeg er helt hjælpeløs”.
– *Salme 142 v.2-4 og 6-7a*

”Kom til mig, alle I som slider jer trætte
og bærer tunge byrder, og jeg vil give jer hvile”.
– *Matt 11,28*

Gud,
mange er bange, meget er ødelagt.
Glæden er et land langt borte.
I morgen findes ikke nu.
Vi beder dig:
Åbn dagene foran os.
Lad os mærke at vi ikke er alene.
Hjælp os til at passe på hinanden.
Vis os en vej af håb gennem dette mørke landskab.

Slutkollekt fra gudstjenestens bønner II.

”Min Gud, min Gud! Hvorfor har du forladt mig?”

– *Mark 15,34b/Salme 22*

”Jeg er verdens lys. Den som følger mig,
skal aldrig vandre i mørket, men have livets lys”.

– *Joh 8,12*

”Jeres hjerte må ikke forfærdes!

Tro på Gud og tro på mig!”

– *Joh 14,1*

”For ingen af os lever for sig selv, og ingen dør for sig selv; for når vi lever, lever vi for Herren, og når vi dør, dør vi for Herren. Hvad enten vi altså lever eller dør, tilhører vi Herren”.

– *Rom 14,7-8*

”Så bliver da tro, håb, kærlighed, disse tre.

Men størst af dem er kærligheden”.

– *1. Kor 13*

C | FORSLAG TIL SALMER

DDS 15 Op, al den ting

DDS 31 Til himlene rækker din miskundhed, Gud

DDS 117 En rose så jeg skyde

DDS 121 Dejlig er jorden

DDS 192 Hil dig, frelser og forsoner!

DDS 729 Nu falmer skoven

DDS 749 I østen stiger solen op

DDS 754 Se, nu stiger solen

DDS 778 Fred hviler over land og by

DDS 784 Altid frejdig, når du går

DDS 787 Du, som har tændt millioner af stjerner

Forslag til motet/solosang ved mindegudstjenester:

DDS 552 v.1-3 Nu har du taget fra os

DDS 636 Midt i alt det meningsløse

Herren velsigne dig og bevare dig!
Herren lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig!
Herren løfte sit ansigt mod dig og give dig fred!

ALARMERING AF FOLKEKIRKENS KATASTROFEBEREDSKAB (FKK) VII

Ved alarmering sker opkald til et af følgende alarmeringsnumre

Region Hovedstaden: 40 204 285

Region Sjælland: 40 202 759

Region Midt: 40 202 255

Region Nord: 40 202 758

Region Syd: 23 638 092

Landsdækkende alarm nr.: 40 202 101

Enhver alarmering sker til den ledende beredskabspræst (*eller dennes stedfortræder*). Normalt alarmeres FKK via Beredskabsledelsen på psykiatrisk akutmodtagelse, efter at denne er alarmeret af AMK (*Akut Medicinsk Koordination*).

AMK er en døgnbemandet alarmcentral, som normalt vil være et led på alarmeringsvejen fra alarmcentral 112 til det enkelte sygehus – herunder til psykiatrien.

Der skelnes mellem varslede og uvarslede beredskabsopgaver. En varslet beredskabsopgave vil typisk tilgå Psykiatriledelsen fra Indenrigs- og Sundhedsministeriet eller Udenrigsministeriet via AMK. En uvarslet beredskabsopgave iværksættes umiddelbart – primært af regionens AMK-funktion.

Er der brug for omsorg, støtte eller aflastning, skal kriseteams tilkaldes.

Alarmering kan i visse dele af landet også ske direkte fra AMK til FKK eller fra Politiet til FKK ved en voldsom hændelse, hvor det vurderes, at der er brug for en eller flere præster.

Det er den ledende beredskabspræst (LB), der til enhver tid må afgøre, hvorvidt det er nødvendigt at udsende en beredskabspræst, eller om opgaven kan klares ved det almindelige beredskab (*dvs. om det er en opgave for den/de lokale præster*). Beslutningen herom tages om nødvendigt i samråd med den lokale provst. Alarmeres FKK via psykiatriens beredskabsledelse, sendes der dog altid en beredskabspræst (*som regel mindst to*), som vil indgå i det eller de kriseteams, der udsendes.

Direkte alarmering fra Politiet (eller andre) til Folkekirkens Katastrofeberedskab (via de regionale alarmnumre) bør som udgangspunkt meddeles AMK i den pågældende region.

A | LEDENDE BEREDSKABSPRÆST OG STEDFORTRÆDER

Den ledende beredskabspræst varetager på biskoppernes vegne det daglige arbejde med folkekirkens katastrofeberedskab. Der er udarbejdet et regulativ for den ledende beredskabspræst (LB), som bør være kendt af alle beredskabspræster, ikke mindst af den eller dem, der skal være stedfortrædere for LB.

Den ledende beredskabspræst skal bl.a. drage omsorg for, at beredskabspræsterne gennemfører den grundlæggende uddannelse og nødvendige efteruddannelse.

Den ledende beredskabspræst skal under indsatsen ved en katastrofe:

- Sikre at beredskabspræsterne bærer det kirkelige katastrofeberedskabs id-kort under hele tjenesten.
- Indkalde yderligere beredskabspræster ved behov.
- Sørge for, at de til enhver tid involverede beredskabspræsters provster er informeret, så de kan træffe de nødvendige dispositioner med hensyn til embedernes betjening.
- Orienter biskoppen om den kirkelige beredskabsindsats. Det er biskoppen eller – efter aftale med biskoppen – den ledende beredskabspræst, der

som øverst ansvarlig varetager den folkekirkelige kontakt til pressen.

B | BEREDSKABSPRÆSTERNE

Biskoppen udpeger efter opslag et antal egnede sognepræster som beredskabspræster. Der er udarbejdet et regulativ for beredskabspræsten, som bør være kendt af alle beredskabspræster.

Som beredskabspræst skal man have:

- Kendskab til den civile sektors beredskab, herunder gennemgang af redningsberedskabets opgaver og opbygning, forskellige former for katastrofesituationer, forholdene på et skadested, kommando og kommunikationsstrukturer, politiets rolle m.v.
- Kendskab til katastrofepsykologi
- Kendskab til katastrofens teologiske problematikker, såsom lidelsens problem og sjælesorg, liturgi m.v.
- Kendskab til førstehjælp

En beredskabspræst kan anmode biskoppen om at blive

fritaget for at varetage funktionen som beredskabspræst. Anmodning herom skal fremsættes med tre måneders varsel til udgangen af en måned.

Opgaven for beredskabspræsten er i princippet ikke anderledes end den opgave, Folkekirken og den enkelte sognepræst stilles over for ved en ulykke eller et dødsfald. Præsten står til rådighed med sjælesorg og ritualer (*ord til trøst*) – ofte er det dog ikke mange ord, der skal til.

C | UDLANDSBEREDSKABSPRÆSTERNE

Et antal beredskabspræster fra hele landet står på en udsendelsesliste og skal være klar til at rejse til udlandet med kort frist for at bistå danskere i udlandet efter en katastrofe.

Beredskabspræster på udsendelseslisten skal sørge for altid at have gyldigt pas og være vaccineret.

Når udlandsberedskabet er aktiveret, orienterer den LB, der er ansvarlig for udlandsberedskabspræsterne, hurtigst muligt den pågældende beredskabspræst om en forestående udsendelse og baggrunden herfor. Samtidig gives skriftlig orientering til biskoppen over Københavns Stift med kopi til de øvrige beredskabspræster på udsendelseslisten, de øvrige biskopper, de øvrige ledende beredskabspræster samt Kirkeministeriet.

Det er biskoppen over Københavns Stift, som træffer afgørelse om udsendelse af beredskabspræster til udlandet.

Udlandsberedskabspræstens opgaver er i katastrofens 1. fase at:

- indgå i den samlede indsats med indsatsleder, ambassaden og DVI (Disaster Victim Identification) og tale med det øvrige indsatspersonale
- bistå med knowhow i håndtering af døde
- tale med tilskadekomne
- aflægge besøg på hospitalerne
- tale med pårørende, der leder efter savnede familiemedlemmer
- oprette andagtsrum – sorgen skal have sit sted

i katastrofens 2. fase at:

- varetage en værdig og respektfuld hjemsendelse af ofrene. Indsatspersonale er med og har mulighed for en afrunding af deres arbejde
- tage sig af pårørende, der ønsker samtaler, andagter eller små mindegudstjenester på ulykkesstederne
- give pårørende i DK, som har brug for råd, vejledning om hjemtransport
- hjælpe med kontakt til det lokale sogn med henblik på at arrangere begravelse/bisættelse

Så mange mennesker er døde, Gud.

Så mange blev såret.

Så meget er ødelagt.

Det værste er sket.

Livet har slået revner.

Det kan vi ikke bære. Ikke alene.

Derfor er vi kommet her.

Derfor tænder vi lys.

Derfor famler vi efter ord.

Derfor græder vi og holder hinandens hænder.

Derfor beder vi:

Gode Gud,

grib vores hånd.

Bær os i dette.

Indledningskollekt fra gudstjenestens bønner II.

D | POLITIKONTAKTPRÆSTERNE

Der er tilknyttet en beredskabspræst (*en politikontaktpræst*) til hver af landets 12 politikredse.

Den ledende beredskabspræst eller politikontaktpræsten kan indkaldes til at sidde i LBS (*Lokal Beredskabsstab*) og i øvrigt stå til rådighed for politiet, hvor det skønnes at være nødvendigt (*f.eks. i forbindelse med voldsomme trafikuheld eller ved underretninger i forbindelse med voldsomme dødsfald*). Alarmering/tilkald af politikontaktpræsten eller andre præster til denne opgave sker igennem LB (*Den ledende Beredskabspræst*) eller dennes stedfortræder. Skulle en eller flere præster blive tilkaldt direkte af politiet, orienteres LB herom snarest muligt. Alt efter ulykkens størrelse og omfang orienterer LB straks derefter AMK i den pågældende region.

E | DØDSBUD

I Danmark er det som regel politiet, der går ud med dødsbudskab/underretninger til pårørende, der pludselig har mistet en af deres kære. I Forsvaret indgår en værnspæst i det team, der går ud med dødsbudskab. Politiet har mulighed for at gøre brug af sognepræster/beredskabspræster til denne opgave, og Forsvaret kan

også bruge sognepræster/beredskabspræster, hvis ingen værnspæster er til rådighed. Det er vigtigt, at de pårørende får besked så hurtigt som muligt, inden budskabet når ud i pressen eller spreder sig digitalt. At overbringe dødsbudskabet er som nævnt en opgave for Politi eller Forsvar, men du kan undervejs, og i den efterfølgende samtale, støtte med at gentage budskabet. Du er som præst ikke budbringer, men den, der kan være med til at støtte, bære og hjælpe familien undervejs og/eller efterfølgende.

Bliver du kaldt ud på den form for opgave, skal du bl.a. huske følgende:

1. Vær sikker på, at du ved, hvem der tilkalder dig: navn, adresse, telefon (*nødvendigt med tanke på evt. kontrol og tilbagemelding*).
2. Giv besked til egen provst og netværk om, at du tager af sted et uvist antal timer på denne opgave.
3. Få så mange informationer om dødsfaldet som muligt. Stil evt. følgende spørgsmål:
 - Hvem er død? (*få vished om identiteten på den døde*).
 - Hvordan og hvornår skete det?
 - Hvor befinder den døde sig nu?
 - Hvem skal have besked? (*hvor mange bor der på adressen*)?
 - Hvorfra kan familien få yderligere oplysninger?

Selvom det ikke er dig, der skal overbringe beskeden, er det vigtigt, at du ved besked om dette.

4. Vær klar til at møde og rumme MEGET forskellige reaktioner.
5. Vær forberedt på, at et dødsbudskab med efterfølgende samtale kan tage fra en halv time til flere timer!
6. Overvej på forhånd, hvilke telefonnumre der vil være gode at have klar i tilfælde af, at det bliver nødvendigt. Det kan f.eks. være telefonnummer til akutlæge.

Når opgaven er udført, meld da tilbage til den LB, der har tilkaldt dig. Forhør dig om mulighed for debriefing og supervision.

1. Skriv noter om forløbet/hændelsen, straks du er kommet hjem. Hvad skete der? Hvad gjorde du?
2. Kontakt evt. familien efterfølgende. Tal med familien om muligheden for at få kontakt med dens lokale sognepræst eller en psykolog. Er du i tvivl, så tal med din LB om det.

For flere praktiske råd ved overbringelse af dødsbudskab (før, under og efter) henvises til den nyeste litteratur om emnet – herunder bogen "Dødsbud – om underretninger ved pludselige dødsfald", som udkom på Forlaget Eksistensen 2018.

"Det er en svær og belastende opgave at være dødens budbringer, og det kan være svært at være tæt på personer i akut krise og sorg. Men jeg mener, at de nye politibetjente bliver forberedt godt på opgaven, og har også indtryk af, at politiet klarer opgaven på fineste vis," siger hun.

"Jeg mener ikke, at det er ønskeligt, at præster overtager denne opgave fra politiet. Men der er for mig ingen tvivl om, at politi og præster kan lære af hinanden, og at det i visse tilfælde kunne være en fordel, hvis der kom en præst ud sammen med politiet."

*Ledende beredskabspræst, Ulla Thorbjørn Hansen.
Kristeligt Dagblad 24.11.2015.*

Den ledende beredskabspræst kan være behjælpelig med at skabe kontakt til repræsentanter fra andre trosretninger og andre religioner, fx rabbinere og imamer. En udførlig liste over anerkendte og godkendte trossamfund Danmark findes på Kirkeministeriets hjemmeside: www.km.dk

Ved kontakt med folk fra andre kristne trossamfund bør man som beredskabspræst være opmærksom på følgende:

Den romersk-katolske kirke

I den evangelisk-lutherske kirke – herunder Folkekirken – har vi to sakramenter: dåb og nadver. I den romersk-katolske kirke er der syv sakramenter: dåb, bod, konfirmation, nadver, vielse, præstevielse og den sidste olie.

Den romersk-katolske kirkes embedssyn fordrer, at sakramenterne forvaltes af en præst ordineret i den romersk-katolske kirke.

Dog vil man opleve, at de kristne, der er romersk-katolske, ikke alle har noget imod at gå til alters hos en evangelisk-luthersk præst.

Den samme holdning kan gøre sig gældende, hvad angår *Den sidste Olie*.

Den sidste olie gives, før døden indtræffer. Om muligt skal der forud være skriftemål.

Salvningen ses som en forbønshandling med olien som et synligt tegn på den usynlige nåde. Der anvendes vegetabilsk olie.

Præsten siger:

*"I Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Amen."
(medens han/hun tegner korset i panden).*

Romersk-katolsk bøn for døende:

"Jeg anbefaler dig til den almægtige Gud".

Skriftemål

Herre, vor Gud, vi bekender for dig,
hellige, almægtige Gud,
at vi har syndet imod dig i tanke, ord og gerning,
og det er vor egen skyld.

Vi beder dig: Handl ikke med os efter vore synder,
men efter din store barmhjertighed,
og forlad os alle vore overtrædelser
for Jesu Kristi skyld.
Amen.

Herre, vor Gud, du kender vore hemmelige tanker,
og det inderste i vore ord og gerninger
er ikke skjult for dig.

Vi bekender, at vi har syndet imod dig
og ikke er værd at kaldes dine børn.
Men uden dig kan vi ikke leve.

Derfor beder vi dig:
kast os ikke bort fra dit ansigt,
og tag ikke din Helligånd fra os.
Du, som tager imod syndere,
tag imod os.

Herre, forbarm dig over os!
Amen.

Absolution (*tilgivelse*)

På Jesu Kristi befaling
og for hans lidelses og døds skyld
kan jeg tilsige jer alle jeres synders nådige forladelse
i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn.
Amen.

Præsten til hver enkelt: Så tilsiger jeg dig alle dine
synders nådige forladelse i Faderens og Sønnens og
Helligåndens navn!

Han, som har begyndt sin gode gerning i jer, vil fuldføre
den indtil Jesu Kristi dag. Nåde være med jer!

Ved kontakt med folk fra ikke-kristne trossamfund
bør man som beredskabspræst (*især ved udsendelse til
udlandet ved katastrofe med mange døde*) vide besked
om følgende:

Jødedom

Ved sygdom har jøder ingen indvending mod blodtransfusion.

Ved død tages straks kontakt til pårørende eller det
jødiske trossamfund. Kan disse ikke nå frem for at gøre

den døde i stand, gøres det som for kristne, idet armenes dog lægges ned langs siden (*og ikke over kors og ikke med hænderne foldet*).

Begravelse (*ikke kremering*) skal som hovedregel ske inden tre dage. Den døde lægges med armene langs siden i kiste med trænegler. Der er ikke blomster eller musik ved begravelsen. Husk, at det jødiske symbol er jødestjernen og aldrig et kors.

Islam

Muslimer ønsker ved sygdom helst at blive plejet af en af samme køn – især ved intim kontakt.

Blodoverførsel og transplantation godtages normalt. Ved død gøres den døde i stand af en af samme køn og helst af en muslim (*pårørende*).

Obduktion er ikke tilladt, men det accepteres, hvis embedslægen beder om det evt. pga. en kriminel handling, eller hvis der er afgørende medicinske gevinster ved en obduktion.

Begravelsen (*ikke kremering*) foregår hurtigst muligt. Den afdøde vaskes med rindende vand og indsvøbes i hvide klæder, hvorefter der bedes for ham/hende.

Imamen leder den rituelle bøn; men i fravær af en imam kan en anden muslim gøre det. Kister accepteres p.g.a. den relativt hurtige forrådnelse der sker – også af kisten – i Nordeuropa.

Den døde skal ligge på højre side med hovedet mod Mekka (*i bederetningen*). Armene placeres langs kroppen. Ved nødbegravelser kan disse regler fraviges.

Hinduisme

Ved sygdom er der ikke særlige krav til plejen. Dog må sløvende medicin undgås for døende. Transplantation accepteres normalt ikke. Ved død aftales det med pårørende, hvem der gør den døde i stand. Den ældste søn leder religiøse ceremonier. Obduktion accepteres normalt kun, når døden skyldes vold eller selvmord. Den døde kremeres inden 24 timer, hvis de pårørende kan nå frem. Asken spredes i rindende vand.

Sikhisme

Ved sygdom er der ikke særlige ting at iagttage. Ved død og begravelse gælder det, at familien gerne vil gøre den døde i stand. Obduktion accepteres normalt ikke. Den døde kremeres.

A | VEJLEDNING

Beslutning om åben kirke skal tages i samarbejde med det lokale menighedsråd (*menighedsrådsformanden*). Husk at underrette provsten.

I forbindelse med ulykker og katastrofer lokalt, regionalt, nationalt og internationalt skal man være opmærksom på, at den lokale kirke kan være et mødested/fælles samlingssted – et sted, hvor folk kan søge hen med egne tanker og bønner.

Det er ikke sikkert, at der er et stort behov for at tale, men der er et behov for at være stille, tænde lys og lægge blomster. Mindebog lægges frem, hvori folk kan skrive egne tanker og bønner.

Følgende kan stå som indledning i en mindebog:

Dette er en bog, hvor vi deler tanker og bønner.

Du kan her give udtryk for det, der bekymrer dig, gør dig ked af det – eller giver dig glæde og håb.

Du kan skrive navn på den/dem, som du tænker på og beder for.

Man skal være opmærksom på, at sorgen forstærkes om natten. Der kan være et behov for at holde åbent også om aftenen/natten.

Gud,
tak fordi du har ladet os høre
om tro og kærlighed.
Fyld vores kroppe og tanker med håb
så vi løfter blikket og ikke forkrøbler.
Giv os mod til at leve det liv
du vil have at vi skal leve,
og kræfter til at tage hånd om dem der græder.
Tak fordi vi kan gå herfra med din velsignelse.

Slutkollekt fra gudstjenestens bønner II.

B | PRAKTISKE OVERVEJELSER OG HANDLEPLAN

Kirkerne bør udarbejde en plan for åbning af kirker i forbindelse med kriser og katastrofer. Hvem skal sørge for hvad? Heraf skal det fremgå, hvem der er tovholder på arrangementet. Ved længere åbning bør der laves en særlig vagtplan. Frivillige kontaktes (*indkøb af rekvisitter: lys, kaffe og kage m.v.*). Annoncering af Åben kirke aftales på forhånd. Man kan bruge kirkeklokkerne til at kalde folk sammen – gøre opmærksom på, at kirken er åben. Der bør udarbejdes pressemeddelelser til sociale medier, opslag og lokal radio.

Andre forslag til praktiske tiltag

Der kan indrettes nogle andagtsområder eller mindeområder, hvor folk f.eks. har mulighed for at skrive bønner og tanker i en fremlagt bog.

Der bør oprettes en logbog over, hvad der er sket (*f.eks. én gang i timen*).

Det giver et godt udgangspunkt for at foretage en god debriefing.

Det er en god idé at gøre folk opmærksom på vigtigheden af at have nogen at være sammen med efterfølgende.

Eventuel kontakt med andre religiøse ledere efter behov. Man skal være opmærksom på, at de frivillige skal have en mulighed for at få en samtale (*defusing*) efter dagens arbejde i "Åben kirke". Det er vigtigt, at der også bliver taget hånd om dem efterfølgende!

Når der er anledning til at holde "Åben kirke", kan det eventuelt følges op af en mindegudstjeneste og små andagter med passende mellemrum i de mindeområder, der er oprettet til formålet. Her kan præsten inddrage nogle af de bønner, der er nedskrevet i den fremlagte bønnebog.

På 10 årsdagen for tsunamien 2. juledag 2014 blev der i samarbejde med Udenrigsministeriet afholdt en mindegudstjeneste i Helligaandskirken på Strøget i København. Flere af de pårørende mødte op og viste ved deres deltagelse, at nok kan vi begrave vore døde, men de efterladte kræver tid til at mildne sorgen. "Det er godt, vi har kirken" sagde de "Her bryder man sig nemlig om de døde. For skal man med tiden lære at lægge noget fra sig, må man også vide, at der er nogen, som vil tage imod."

† | ENGELSK

The Lord's Prayer

Our Father in heaven,
hallowed be your name,
Your kingdom come,
Your will be done,
on earth as in heaven.
Give us today our daily bread.
Forgive us our sins
as we forgive those who sin against us.
Lead us not into temptation
but deliver us from evil.
For the kingdom, the power,
and the glory are yours now and for ever.
Amen.

The Apostolic Creed

I believe in God, the Father Almighty,
maker of heaven and earth.
And in Jesus Christ his only son our Lord, who was
conceived by the Holy Ghost, born of the Virgin Mary,
suffered under Pontius Pilate, was crucified, dead and
buried; He descended into hell;

Så mange har vist styrke, Gud.
Så mange har vist kærlighed.
Blomster og lys, hilsener og små sedler,
håndtryk og knus
lader os mærke, at vi stadig er i live – trods alt.
Vi er ikke alene.
Vi er her sammen.
og vi beder:
Giv os stærke ord og mod til tavshed.
Hjælp os med sammen at bære det
som ingen kan bære alene.
Lad os mærke, at du også er hos os.
Lige her.
Lige nu.
Tag os ved hånden, når vi går herfra.
Vær hos os i nat.

Slutkollekt fra gudstjenestens bønner II.

The third day he rose again from the dead;
He ascended into heaven, and sits at the right hand
of God the Father Almighty; From thence he shall
come to judge the quick and the dead.

I believe in the Holy Ghost; The holy Catholic Church;
The communion of Saints; The Forgiveness of sins;
The resurrection of the body, and the life everlasting.
Amen

Blessing / Benediction

The Lord bless you and keep you.
The Lord's face shine upon you
and be gracious to you.
The Lord look on you with favour
and grant you peace.
Amen, Amen, Amen.

† | TYSK

Vaterunser

Vater unser im Himmel.
Geheiligt werde dein Name.
Dein Reich komme.
Dein Wille geschehe, wie im Himmel, so auf Erden.
Unser tägliches Brot gib uns heute.
Und vergib uns unsere Schuld,
wie auch wir vergeben unseren Schuldigern.
Und führe uns nicht in Versuchung,
sondern erlöse uns von dem Bösen.
Denn dein ist das Reich und die Kraft
und die Herrlichkeit in Ewigkeit.
Amen.

Apostolisches Glaubensbekenntnis

*(Wir entsagen dem Teufel und allen seinen Werken
und seinen ganzen Wesen)*
Wir glauben an Gott, den Vater, den Allmächtigen,
den Schöpfer des Himmels und der Erde.
Und an Jesus Christus, deinen eingeborenen Sohn,
unsern Herrn, empfangen durch den heiligen Geist,

geboren von der Jungfrau Maria, gelitten unter Pontius Pilatus, gekreuzigt, gestorben und begraben, hinabgestiegen in das Reich des Totes, am dritten Tag auferstanden von den Toten, aufgeföhren in den Himmel; er sitzt zur Rechten Gottes, des allmächtigen Vaters; von dort wird er kommen, zu richten die Lebenden und Toten.

Wir glauben an den Heiligen Geist, die heilige christliche Kirche, Gemeinschaft der Heiligen, Vergebung der Sünden, Auferstehung der Toten und das ewige Leben.
Amen.

Segen

Der Herr segne dich und behüte dich!
Der Herr lasse sein Angesicht leuchten über dir und sei dir gnädig!
Der Herr erhebe sein Angesicht auf dich und gebe dir Frieden!
Amen, Amen, Amen.

† | FRANSK

Pater

Notre Père qui es aux cieux!
Que ton nom soit sanctifié,
que ton règne vienne,
que ta volonté soit faite
sur la terre comme au ciel.
Donne-nous aujourd’hui notre pain de ce jour.
Pardonne-nous nos offenses
comme nous pardonnons aussi à ceux
qui nous ont offensés.
Ne nous soumetts pas à la tentation,
mais délivre-nous du mal.
Car c’est à toi qu’appartiennent le règne,
la puissance et la gloire aux siècles des siècles.
Amen.

La profession de foi

(Nous renonçons au Diable, à toutes ses oeuvres et à tout son être.)
Nous croyons en Dieu, le Père tout-puissant, créateur du ciel et de la terre. Nous croyons en Jésus-Christ, son Fils unique, notre Seigneur, qui a été conçu du Saint-Esprit et qui est né de la vierge Marie.

Il a souffert sous Ponce Pilate, il a été crucifié,
il est mort, il a été enseveli, il est descendu
aux enfers.
Le troisième jour il est ressuscité des morts;
il est monté au ciel; il siège à la droite de Dieu.
Il viendra de là pour juger les vivants et les morts.

Nous croyons en l'Esprit-Saint, la Sainte Eglise
universelle, la communion des saints,
la rémission des péchés, la résurrection
de la chair et la vie éternelle.
Amen.

La bénédiction

Que le Seigneur te bénisse et te garde!
Que le Seigneur fasse resplendir sa face
sur toi et qu'il t'accorde sa grâce!
Que le Seigneur tourne son visage vers
toi et qu'il te donne la paix!
Amen, Amen, Amen.

Iflg. beredskabslovens § 57 har alle offentligt ansatte og ansatte i offentlige og private virksomheder og institutioner pligt til at udføre de opgaver, der pålægges dem inden for redningsberedskabet og den civile sektors beredskab.

Derudover er der et særligt beredskab, der kan træde til, når situationen kræver det. Dette beredskab består bl.a. af præster tilknyttet Folkekirken katastrofeberedskab.

I henhold til beredskabslovens § 24 skal de enkelte ministerier, inden for eget område, planlægge for opretholdelse og videreførelse af samfundets funktioner i tilfælde af ulykker og katastrofer, herunder krigshandlinger, og tillige for at kunne yde støtte til forsvaret (*sektoransvaret*).

På Kirkeministeriets område benævnes denne opgave i det følgende som FKK (*Folkekirken katastrofeberedskab*).

A | CIRKULÆRE OM FOLKEKIRKENS KATASTROFEBEREDSKAB

Folkekirken katastrofeberedskab er organiseret i overensstemmelse med Cirkulære om folkekirken katastrofeberedskab (*CIR1H nr 9475 af 18/09/2009*).

Cirkulæret er baseret på nærhedsprincippet, hvorefter forebyggelse og beredskabsindsatser skal ske så tæt på borgerne som muligt, og på lighedsprincippet, hvorefter en myndighed bør anvende samme organisation i en given ulykkes- og katastrofesituation, som myndigheden anvender til daglig.

Cirkulæret placerer ansvaret for organisering og tilrettelæggelse af folkekirken katastrofeberedskab inden for stiftet hos biskoppen, som en naturlig del af biskoppens ansvar for tilrettelæggelsen af den pastorale struktur i stiftet.

Cirkulæret pålægger biskopperne at løfte denne opgave i regionale samarbejder. Inden for disse regionale samarbejder skal biskopperne udpege en provst eller præst til funktionen som ledende beredskabspræst i regionen. Den ledende beredskabspræst skal på biskoppernes vegne varetage det daglige arbejde med folkekirken katastrofeberedskab i regionen.

Cirkulæret medfører ingen ændringer i, hvilken biskop der fører tilsyn med den enkelte sognepræst og provst.

Biskopperne

§ 1. Biskoppen er ansvarlig for organisering og tilrettelæggelse af folkekirken katastrofeberedskab inden for sit stift.

§ 2. Biskopperne i en region samarbejder om organisering og tilrettelæggelse af det folkekirkelige katastrofeberedskab efter følgende opdeling:

1. Region Hovedstaden: Københavns Stift og Helsingør Stift.
2. Region Sjælland: Roskilde Stift og Lolland-Falsters Stift.
3. Region Nordjylland: Aalborg Stift, Vesthimmerlands Provsti (*Viborg Stift*) og Hobro-Mariager Provsti (*Århus Stift*).
4. Region Midtjylland: Viborg Stift, Århus Stift, Skjern Provsti og Ringkøbing Provsti (*Ribe Stift*) og Hedensted Provsti (*Haderslev Stift*).
5. Region Syddanmark: Fyens Stift, Ribe Stift og Haderslev Stift.

Stk. 2. Det regionale samarbejde skal understøtte, at folkekirken katastrofeberedskab i nødvendigt omfang koordineres med andre myndigheder, f.eks. i forbin-

delse med planlægningsarbejde, øvelsesaktiviteter og gennemførelse af evalueringer og erfaringsudveksling.

Ledende beredskabspræster m.v.

§ 3. Biskopperne i det regionale samarbejde, jf. § 2, stk. 1, udpeger efter opslag en provst eller præst som ledende beredskabspræst for folkekirkens katastrofeberedskab i regionen. Biskopperne udpeger samtidig en provst eller præst som stedfortræder for den ledende beredskabspræst.

Stk. 2. Den ledende beredskabspræst varetager på biskoppernes vegne det daglige arbejde med folkekirkens katastrofeberedskab.

Stk. 3. Den ledende beredskabspræst drager omsorg for, at beredskabspræsterne modtager uddannelse og efteruddannelse, jf. § 8.

Stk. 4. Den ledende beredskabspræst drager omsorg for, at der gennemføres øvelser for folkekirkens katastrofeberedskab mindst en gang årligt.

Stk. 5. De fem ledende beredskabspræster danner et fælles forum, som træder sammen mindst en gang årligt med henblik på erfaringsudveksling og gennemførelse af fælles initiativer, såsom kursusvirksomhed m.v. De ledende beredskabspræster fastsætter selv en forretningsorden for dette forum, og fordeler selv opgaverne blandt sig.

Stk. 6. De ledende beredskabspræster afgiver en gang årligt en samlet rapport til henholdsvis biskopperne og Kirkeministeriet om folkekirkens katastrofeberedskab.

§ 4. Biskopperne i det regionale samarbejde fastsætter i et regulativ de nærmere bestemmelser for funktionen som ledende beredskabspræst. Regulativet bør, udover de i dette cirkulære i øvrigt nævnte, indeholde bestemmelser om

1. løbende ajourføring af alarmeringsplaner og standardhandleplaner.
2. informationsaktiviteter vedrørende folkekirkens katastrofeberedskab.
3. sikring af, at beredskabspræsterne modtager den nødvendige udrustning.
4. evaluering af indsats og erfaringer vedrørende øvelser og beredskabssituationer.
5. afrapportering til biskopperne.

§ 5. En ledende beredskabspræst kan anmode de udpegede biskopper om at blive fritaget for at varetage denne funktion. Anmodning herom skal fremsættes med 3 måneders varsel til udgangen af en måned.

§ 6. Biskopperne udpeger inden for hver politikreds en repræsentant for folkekirkens katastrofebered-

skab med henblik på tilknytning til arbejdet i den lokale beredskabsstab. Udpegningen sker efter følgende fordeling:

1. Biskoppen over Københavns Stift: Københavns Politi og Bornholms Politi.
2. Biskoppen over Helsingør Stift: Københavns Vestegns Politi og Nordsjællands Politi.
3. Biskoppen over Roskilde Stift: Midt- og Vestsjællands Politi.
4. Biskoppen over Roskilde Stift og biskoppen over Lolland-Falsters Stift: Sydsjællands og Lolland-Falsters Politi.
5. Biskoppen over Fyens Stift: Fyns Politi.
6. Biskoppen over Aalborg Stift: Nordjyllands Politi.
7. Biskoppen over Viborg Stift: Midt- og Vestjyllands Politi.
8. Biskoppen over Århus Stift: Østjyllands Politi.
9. Biskoppen over Århus Stift og biskoppen over Haderslev Stift: Sydøstjyllands Politi.
10. Biskoppen over Haderslev Stift og biskoppen over Ribe Stift: Syd- og Sønderjyllands Politi.

Beredskabspræster

§ 7. Biskoppen udpeger efter opslag et passende antal egnede sognepræster som beredskabspræster.

Stk. 2. Biskoppen fastsætter i et regulativ de nærmere bestemmelser for funktionen som beredskabspræst.

§ 8. Beredskabspræster skal gennemføre en grundlæggende uddannelse med følgende indhold:

- Kendskab til den civile sektors beredskab, herunder gennemgang af redningsberedskabets opgaver og opbygning, forskellige former for katastrofesituationer, forholdene på et skadested, kommando og kommunikationsstrukturer, politiets rolle m.v.
- Kendskab til katastrofepsykologi.
- Kendskab til katastrofens teologiske problematikker, såsom lidelsens problem og sjælesorg, liturgi m.v.
- Kendskab til førstehjælp.

§ 9. Fra den ledende beredskabspræst modtager beredskabspræsterne følgende udrustning:

1. Personligt id-kort forsynet med foto af beredskabspræsten. Kortet udstedes og underskrives af den tilsynsførende biskop.
2. En mobiltelefon.
3. Standardhandleplan til brug ved aktivering af folkekirkens katastrofeberedskab.
4. Vest eller anden dragt med tydelig angivelse af navn og professionen "PRÆST".
5. Tilmelding til Kirkeministeriet af beredskabspræstens fastnettelefon til ordningen om sikrede telefoner.

§ 10. En beredskabspræst kan anmode biskoppen om at blive fritaget for at varetage funktionen som beredskabspræst. Anmodning herom skal fremsættes med tre måneders varsel til udgangen af en måned.

Indsats i udlandet

§ 11. De ledende beredskabspræster udarbejder og ajourfører i fællesskab en liste (*udsendelseslisten*) med et passende antal beredskabspræster, som har erklæret sig villige til lade sig optage på denne og løse opgaver i udlandet for folkekirkens katastrofeberedskab ved en dansk beredskabsindsats i udlandet.

Stk. 2. Den tilsynsførende biskop godkender beredskabspræsters optagelse på udsendelseslisten.

Stk. 3. Beredskabspræster på udsendelseslisten skal sørge for altid at have gyldigt pas.

§ 12. De ledende beredskabspræster fastsætter en nærmere ordning vedrørende udsendelsesrækkefølge, alarmering, m.v. for beredskabspræster på udsendelseslisten.

Stk. 2. Den ledende beredskabspræst orienterer hurtigst muligt den pågældende beredskabspræst om en forestående udsendelse og baggrunden herfor. Samtidig gives skriftlig orientering til biskoppen over Københavns Stift med kopi til de øvrige beredskabspræster på udsendelseslisten, de øvrige biskopper samt Kirkeministeriet.

§ 13. Biskoppen over Københavns Stift træffer afgørelse om udsendelse af beredskabspræster til udlandet.

Ikrafttrædelse

§ 14. Cirkulæret træder i kraft den 18. september 2009.

B | AD HOC-TILKALDTE PRÆSTER

I katastrofeberedskabet anvendes som udgangspunkt beredskabspræster, der har gennemført uddannelse beskrevet i Cirkulære om folkekirkens katastrofeberedskab. Den ledende beredskabspræst kan dog, når det skønnes muligt og ønskeligt (*jf. nærhedsprincippet*) tilkalde en lokal sognepræst (*ad hoc-tilkaldt præst*) i stedet for en beredskabspræst.

C | PRINCIPPER FOR KRISESTØTTEN

Desuden henvises til Sundhedsstyrelsens rapport af 2014 om styrkelse af den psykosociale indsats ved beredskabshændelser, som enhver beredskabspræst bør have læst igennem. Rapporten kan findes på Sundhedsstyrelsens hjemmeside:

www.sst.dk/da/planlaegning/sundhedsberedskab/psykosocial-indsats-ved-beredskabshaendelser.

Heri står der bl.a. følgende om principper for indholdet af krisestøtten i en psykosocial indsats:

Det gælder om at

- møde de pågældende med empati, bringe dem i sikkerhed og hvis muligt, bekræfte at deres familie/venner er i sikkerhed,
- drage omsorg for basale behov (*varme, beskyttelse, tørt tøj, mad, drikke, hvile, søvn, m.v.*),
- give information om normale fysiske og psykiske reaktioner, gerne både mundtligt og skriftligt,
- give saglig information om hændelsen,
- sørge for social omsorg hvis muligt i form af forening med familie og venner,
- berolige dem, som udviser voldsomme reaktioner,
- afklare og imødekomme individuelle behov,
- tage hensyn til kulturelle forskelle (*herunder andre sprog*),
- understøtte den pågældendes egen mestringsevne,
- vurdere de pågældende personer med henblik på behov for visitation til regionens psykiatri (*hvis den pågældende hjælper er fagligt i stand til dette*).

I rapportens afsnit 4.2.1 står der bl.a. følgende om Folkekirkens katastrofeberedskab:

”I flere af regionerne er samarbejdet med folkekirkens katastrofeberedskab så indarbejdet, at folkekirkens katastrofeberedskab allerede indgår i planerne for udsendelse af psykosociale teams. Det forudsætter således, at regionen som ansvarlig for det kriseterapeutiske

beredskab kontakter den ledende beredskabspræst for det pågældende regionsområde og indgår aftaler med denne om, hvordan folkekirkens beredskab inddrages i det samlede krisestøttende beredskab. Folkekirkens katastrofeberedskab kan også være behjælpelig med kontakt til repræsentanter fra andre trosretninger, f.eks. imamer og rabbinere”.

LITTERATURLISTE

Hjælpemidler:

Bibelen (1992). Det Danske Bibelselskab.

Den Danske Salmebog (2002). Det Kgl. Vajsenhus Forlag, København.

Gudstjenestens Bønner II (2014). Aros Forlag.

Håndbog for feltpræster (2008). Forsvaret, Kastellet.

Grundbøger:

Dyregrov, Atle (2004) *Katastrofepsykologi*. Oversat af Else Marie Thomsen og Henny Thomsen. Psykologisk Forlag.

Ibsen, Bjarne Frøslee & Holst, Johnny (red.) (2008). *Politipsykologi, en grundbog*. Hans Reitzels forlag, København.

Lyng, Henrik (2010). *Psykisk førstehjælp*. Beredskabsstyrelsen.

Mogensen, Jesper Roesgaard & Engelbrekt Preben (2013). *At forstå sorg. Teoretiske og praktiske perspektiver*. Samfundslitteratur.

Anden relevant litteratur:

Andersen, Leif (2015). *Kroppen og Ånden: sjælesorgens basis I*. Kolon i samarbejde med Credo. Forlagsgruppen Lohse.

LITTERATURLISTE

Baig, Naveed; Kastrup, Marianne & Rasmussen, Lissi (red.) (2010). *Tro, omsorg og interkultur. Erfaringer fra social- og sundhedsområdet*. Hans Reitzels Forlag.

Bang, Susanne (2002). *Rørt, ramt og rystet. Supervision og den sårede hjælper*. Forfatteren og Hans Reitzels Forlag.

Dahl, Per Arne (2011). *Å reise seg etter en rystelse*. Schibsted Forlag, Oslo.

Dahlberg, Rasmus (2014). *Danske katastrofer. Atombomben i Valby og andre dramatiske hændelser*. Gyldendal Fakta.

Danbolt, Lars Johan & Stifoss-Hanssen, Hans (2007). *Gråte min sang. Minnegudstjenester etter store ulykker og katastrofer*. Høyskoleforlaget.

Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (2007). *Støtte ved dødsfald, hvordan kan vi hjelpe?* Originaltitel: *Sosial nettverksstøtte ved brå død. Hvordan kan vi hjelpe?* Fakkbokforlaget Vigmostad & Bjørke A/S 2007, oversat fra norsk af Søren Søgaard. Narayana Press, 2008.

Dyregrov, Atle (2009). At give dødsbudskaber, rammer og fremgangsmåder, i *Krisepsykologi i praksis*, Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (red.). Forfatterne og Psykologisk Forlag A/S.

Dyregrov, Kari (2009). Udfordringer ved social netværksstøtte efter pludselige dødsfald. Hvordan kan fagfolk bidrage? i *Krisepsykologi i praksis*, Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (red.). Forfatterne og Psykologisk Forlag A/S.

Dyregrov, Atle (2010). *Å ta avskjed. Ritualer som hjelper barn gjennom sorg*. Fagbokforlaget Vimstad & Bjørke AS.

Grevbo, Tor Johan S. (2006). *Sjelesorgens Vei*. Oslo: Luther Forlag. 4. oplag 2014.

Grevbo, Tor Johan S. (2013). *Guds masker i sjelesorgen. Hvordan forholde seg til den guddommelige maskebruken – teoretisk og praktisk?* Revidert og utvidet utgave. Luther Forlag A/S.

Hansen, Ulla Thorbjørn (2018). *Dødsbud – om underretninger ved pludselige dødsfald*. Forlaget Eksistensen.

Hordvik, Elin (2009). Hvordan påvirker det os at arbejde med kriser og katastrofer, i *Krisepsykologi i praksis*, Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (red.). Forfatterne og Psykologisk Forlag A/S.

Ibsen, Bjarne Frøslee (2011). *Den voldsomme hændelse. Sådan organiserer du hjælp og støtte til en kollega*. Hans Reitzels Forlag.

Johannessen-Henry, Christine Tind (2015): Katastrofens sjælesorg: Den treenige Gud mellem metal, lig og plastik, i *Kritisk forum for praktisk teologi*, nr.141. Forlaget Anis.

Jones, Serene (2009). *Trauma and Grace. Theology in a Ruptured World*, Louisville: Westminster John Knox Press.

Kok, Preben (2008). *Skæld ud på Gud*. Informations Forlag og Preben Kok. 6. oplag 2013.

Kristoffersen, Jakob Inge (2009). Organiseret kollega-støtte – erfaringer fra praksis, i *Krisepsykologi i praksis*, Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle (red.). Forfatterne og Psykologisk Forlag A/S.

Rathsack, Thomas & Andersen, Rune Wåhlin (2015). *Stærk under pres. Håndbog i high performance*. Jyllands-Postens Forlag.

Stabrun, Erik Jørgen (2014). *Bud bærer, samtaler ved plutselig død*. Gyldendal, Norsk Forlag A/S.

Swain, Storm (2011). *Trauma and Transformation at Ground Zero. A Pastoral Theology*. Minneapolis: Fortress press.

Trap, Lise (2010). *Sorg, den dybeste ære glæden kan få*. Forlaget Eksistensen.

LITTERATURLISTE

Trap, Lise (2013). *Hjertebånd, at leve med sine døde.*
Forlaget Eksistensen.

Wedell-Wedellsborg, Merete & Møller, Carsten Folke
(2013). *Battle Mind. At præstere under pres.* Forfatterne
og L&R Business. 2. oplag 2014.

EGNE NOTER

Dato: _____

EGNE NOTER

Dato: _____

EGNE NOTER

Dato: _____

EGNE NOTER

Dato:

EGNE NOTER

Dato:

Udgivelsesår: 2019

2. udgave (*Første udgave: 2017*)

Tekst og redaktion: Folkekirkens katastrofeberedskab v/Ulla Thorbjørn Hansen (*ansvarshavende redaktør*), Charlotte Thea Gade, Susanne Worm Steensgaard, Helle Rørbæk Hørby, Pia Pape og Henrik Busk Rasmussen.

Bønner fra "Gudstjenestens bønner II" er brugt med tilladelse fra Forlaget Eksistensen.

Layout og grafisk tilrettelæggelse: Nanna Grunwald

Tryk: Dystan & Rosenberg

ISBN: 978-87-999712-0-6

folkekirken.dk